LLUÍS NICOLAU D'OLWER
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans
Membre honorari de la S. C. E. H.

LA DUQUESSA D'ATENES I ELS «DOCUMENTS MISTERIOSOS»

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
1958

LA DUQUESSA D'ATENES
I ELS «DOCUMENTS MISTERIOSOS»

This One
7JAU-RKK-WOYH

TREBALLS
DE LA
SOCIETAT CATALANA
D'ESTUDIS HISTÒRICS

I

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
1958

LLUÍS NICOLAU D'OLWER

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans
Membre honorari de la S. C. E. H.

LA DUQUESSA D'ATENES I ELS «DOCUMENTS MISTERIOSOS»

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
1958

A LA MEMÒRIA DEL MESTRE

ANTONI RUBIÓ I LLUCH

L. N. D'O.

I

1

ELS DOCUMENTS

ESTAT DE LA QÜESTIÓ *

Spyridon Lambros, en la seva col·lecció de documents relatius a la història medieval d'Atenes, [1] va publicar-ne tres, conservats a l'Arxiu del Vaticà, on es tracta d'un projectat matrimoni de la filla del duc català d'Atenes Joan de Randazzo. Documents de mal interpretar, perquè unes frases que semblen decisives estan en xifra, i la resta, en una redacció plena d'al·lusions i de sobreentesos.

Els mateixos documents van ésser examinats per Miller, [2] a qui devem progressos importants: identificar alguns dels personatges al·ludits (bé que no tots d'una manera satisfactòria) i haver corregit una mala lectura de Lambros, que en feia més difícil la interpretació. Miller fixa també la data dels documents — però en això, com veurem, va equivocar-se. Rubió i Lluch accepta, amb certes reserves, en els estudis sobre la

* Una vegada per totes em refereixo per a les dates i les relacions familiars a JOHN L. LA MONTE, *Chronology of the Orient Latin*, publicada al «Bulletin of the International Committee of Historical Sciences», XII (Paris 1942-1943).

1. SP. P. LAMBROS (Λαμπρός), Ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μεταιωνικὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, vol. III (Atenes 1906) de la traducció grega feta per LAMBROS de F. GREGOROVIUS, *Geschichte der Stadt Athens im Mittelalters*, 2.ª ed., 2 vols. (Stuttgart 1889).

2. W. MILLER, *Essays on the Latin Orient* (Cambridge 1921), 157 (reproduït de l'«English Historical Review», XII (1907), 519).

Grècia catalana;[3] les conclusions de Miller, i inclou els documents en el *Diplomatari de l'Orient català.*[4] Al mateix temps que aquesta obra pòstuma del nostre mestre sortia a llum, Kenneth M. Setton[5] resumia el contingut dels *tres misteriosos documents,* tot deplorant de no poder-ne llegir els passatges xifrats.

Els historiadors, enlluernats pel document que Lambros publica en segon lloc, i que fet i fet és el més clar, han convingut amb Miller que els tres documents es refereixen a un projecte de matrimoni de Constança, filla de Joan de Randazzo, amb Gualter d'Enghien. Aquest matrimoni hauria unificat els interessos rivals de les dues cases, la catalana i la francesa, que ostentaven el títol ducal d'Atenes. Tanmateix, aquell document és el menys important de la sèrie, i exposa una idea que no sabem que obtingués cap suport. El matrimoni de què va tractar-se seriosament és un altre.

3. A. Rubió i Lluch, *Els governs de Mateu de Montcada i Roger de Llúria en la Grècia catalana* (1359-1370), «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», IV (1911-12), 56-57; i *La Grècia catalana des de la mort de Roger de Llúria a la de Frederic III de Sicília* (1370-1377), «Annari Inst. Est. Cat.», V (1913-14), 55-56.

4. A Rubió i Lluch, *Diplomatari de l'Orient Català* (1301-1409), (Barcelona 1947), 398-402.

5. K. M. Setton, *Catalan Domination of Athens* (1311-1388), (Cambridge Mass. 1948).

2

DRAMATIS PERSONAE

Abans que tot, comencem per recordar quina era l'especial situació dinàstica del ducat d'Atenes.

El duc Joan, que sembla haver estat el més competent dels fills de Frederic *el Vell,* va fer testament el dia 9 de gener de 1347 (és a dir, 1348), on nomena tutor dels tres fills tinguts de la seva muller Cesarina Lancia — Frederic, Elionor i Constança — Blasco d'Alagó, comte de Mistretta. Deixa a cascuna de les filles un dot de 5.000 unces d'or, i a Frederic, els seus Estats.[6] Joan morí prop de Catània el 3 d'abril del mateix any 1348, i el nou duc d'Atenes el sobrevisqué set anys. Mort de pesta a la ciutat de Catània pel juliol de 1355, el rei Lluís de Sicília va fer duc d'Atenes el seu propi germà Frederic, que, en succeir-lo com a rei de Sicília pocs mesos després, conserva el títol de duc d'Atenes[7] i n'exerceix la vaga sobirania, com veiem pels estudis de Rubió i Lluch.

Tanmateix, a la cort de Nàpols, on, a l'ombra de la reina Joana, viuen Cesarina Lancia, vídua de Joan de Randazzo, i les seves filles, atribueixen el títol ducal a una d'aquestes.

Tenim, doncs, que el ducat d'Atenes, a més del duc efectiu, que ho és el rei de Sicília Frederic *el Jove,*

6. RAFFAELE STARRABBA, *Giovanni d'Aragona duca d'Atene,* «Rivista Sicula di Scienze, Letteratura ed Arte», I (Palerm 1869), 439-459: publica el text del testament pàg. 454, on fixa el dot de les filles «in unciis auri quimque millibus».

7. TH. FAZELLI, *De rebus siculis* (Lugduni Batavorum 1723) (vol. IV del *Thesaurus antiquitatum et historiarum Siciliae),* lib. IX, cap. v, § 6.

té uns ducs nominals: la cosina d'aquell, filla de Joan de Randazzo, i Gualter II de Brienne (1311 - 56), hereu del seu pare Gualter I, occit pels catalans a la batalla del Cefís. I, encara, a la mort de Gualter II, que llega els seus *drets* al seu nebot Sohier d'Enghien, els reclama també la seva vídua Joana d'Eu, la qual seguirà titulant-se duquessa d'Atenes fins a la seva mort (1389). Els documents de Lambros no donen el nom de la filla de Joan de Randazzo, la qual designen amb el títol de duquessa d'Atenes. Miller i Rubió resten d'acord a identificar-la amb *Constança, la filla menor*. Fóra ben estrany que hagués estat així. Els documents, però — els inèdits que ara donarem a conèixer —, parlen de *domina ducissa* i de *soror ipsius, soror junior,* demostrant que, d'acord amb les normes successòries, qui rumbejava el títol de duquessa era la gran de les dues germanes, Elionor. La qualifiquen de *pulcra* i *dives* i asseguren que passa dels vint anys («cum sit viginti annorum et ultra»).

Quan era encara una nina impúber i vivia el seu germà Frederic, l'any 1351, el nostre rei Pere III, amatent i sempre fidel a una *política matrimonial,* havia projectat de maridar Elionor amb Joan, primogènit de Ramon Berenguer, comte d'Empúries, que llavors era també un noi. El *Cerimoniós* proposa el casament a la mare, Cesarina (la qual ell afalaga amb el títol de *duquessa d'Atenes),* i al tutor, Blasco d'Alagó, comte de Mistretta. El rei no anomena la filla de Cesarina; més ben dit: parla com si només en tingués una.[8]

Si la *duquessa* Elionor és la protagonista, no hi ha cap dubte que la segona de les nostres *dramatis personae* és la reina Joana I de Nàpols — o, per a dir-ho amb el seu títol oficial, de *Sicília.* Despòtica i rampelluda, a l'època d'aquests documents havia perdut ja dos ma-

8. Rubió i Lluch, *Diplomatari,* 255, doc. ccxcvii.

rits — Andreu d'Hongria i Lluís d'Anjou —, hom deia que fent-los assassinar, i no convivia amb el tercer, Jaume de Mallorca.[9] No tenia fills, i això mantenia viu el problema, i les intrigues, de la successió dinàstica. Dels seus avantpassats havia heretat una guerra inveterada amb Sicília — oficialment *Trinàcria* —, i volia posar-hi terme amb pau o amb treva. Per a l'èxit de la negociació pensava servir-se, com li convingués, de les filles de Cesarina — hostes, o potser ostatges, de la seva cort.

D'altres personatges, esmentats o alludits als documents, són identificables sense cap reserva. En primer terme *rex Trinacriae,* el nostre Frederic *el Jove,* rei de Sicília; *dominus Anghiae,* Sohier d'Enghien; *comes Litti,* Joan comte de Lecce; *nepos suus,* el seu nebot Gualter III d'Enghien; *dominus imperator,* Felip III de Tarent, *emperador* llatí de Constantinoble; *rex Navarrae,* Carles II d'Évreux; *magnus senescalus,* Angelo Acciajuoli, gran senescal de Nàpols. Més difícils d'identificar: *dominus Philippus de Taranto,* que no és pas l'*emperador,* com pensava Miller (vegeu més avall, apartat 8); *dominus Philippus de Navarra;* una germana de Frederic; el comte de Nola, etc. Entre els dignataris eclesiàstics: *archiepiscopus Thebanus,* l'humanista Simó Autumanos, arquebisbe de Tebes des del 1366; *archiepiscopus Brundisinus,* de Brindisi, el dominicà Pietro Pino; *episcopus Cameracensis,* de Cambray, diferent del que Miller, per error de cronologia, suposava; *dominus Bol.,* la identificació del qual (com veurem a l'apartat 8) és indispensable per a comprendre els documents, etc.

9. Jaume de Mallorca, fill de l'últim rei de Mallorca Jaume III, com a nét de l'infant Ferran pretenia drets al principat de Morea (o d'Acaia). Es casà amb Joana el 14 de desembre de 1362; tot seguit marxà del regne de Nàpols; s'hi deixà veure una segona vegada el 1366, i ja no hi tornà més. Morí el 1375.

Cal no oblidar, d'altra banda, que el regne de *Sicília* (Nàpols) era infeudat de temps antic a la Santa Seu, i que limitava amb els Estats de l'Església. Això explica l'interès directe de la cúria papal en els afers interiors del regne i àdhuc en els personals de la reina.

3

NOU ESTUDI

FRA JAUME I FRA MATEU

Estudiant detingudament els textos, i partint de la base que les paraules xifrades han d'ésser llatines com la resta dels documents, vaig tenir la sort d'encertar la clau per a llegir-les. Més tard, un viatge a Roma i la gentilesa de dom Anselm M. Albareda, abat de Ripoll i prefecte de la Biblioteca Vaticana, generós a facilitar-me fotocòpies, m'han permès de penetrar, si no d'esvair del tot, el secret dels anomenats *misteriosos documents*. Crec haver reeixit també a establir-ne la data, que Lambros deixava en blanc i que no és la que Miller havia cregut.

Començaré per observar que l'ordre segons el qual Lambros publicava els documents no és pas el mateix en què es troben al registre vaticà d'on els copia.[10] Car no es tracta de documents isolats, sinó d'una mena de registre (minutari i copiador) de lletres adreçades per l'inquisidor general del regne i pel general dels ermitans de sant Agustí a diversos personatges, àdhuc al sant pare Urbà V. Minutari, pel fet de correccions substancials, que donen nova redacció al text d'alguna de les missives; copiador, i no complet, perquè hi abunden els *et caetera* i perquè no hi manca a vegades la indicació que l'original ha estat escrit *propria manu*. Lambros, tot alterant l'ordre dels documents, anota, però,

10. Arxiu del Vaticà, armari 53, tom 9.

amb exactitud els folis on respectivament es troben. Sembla, doncs, que la seva transposició sigui deliberada. Tanmateix, no en dóna la raó, ni podem sospitar-la, perquè la successió lògica dels fets està d'acord amb l'ordre del registre.

La part més important del recull, la formen els reports o despatxos que l'informador oficiós tramet a la cúria. Lletres redactades en forma que permetia de comunicar-les a terceres persones, però on hi havia «*interclusae*» còpies d'altres lletres i, sobretot, *notes* i informacions confidencials. Sovint els documents tracten d'assumptes diversos, i els publicats per Lambros no són pas els únics que es refereixen a la duquessa d'Atenes. L'autor sap que la correspondència podia ésser interceptada, i, si bé es creu segur per la seva situació personal, tem les fatals conseqüències que les seves lletres podrien tenir per a la llibertat o la vida d'altri — car la reina de Nàpols era força expeditiva.

L'autor? El registre on són copiats els documents duu per títol: *Ex litteris fr. Jacobi de Asserico Ordinis Praedicatorum inquisitoris regni Siciliae et fr. Mathei priori generalis Ordinis Haeremitarum S. Augustini;* entre aquests dos, però, l'autor de cada lletra no està individualitzat. Ara, tret d'una de sola, les lletres que ens interessen constitueixen un conjunt entrelligat pel fons, per la forma i per les mútues referències, ço que obliga a considerar-les totes d'una mateixa ploma. Del dominicà o de l'agustí? Sense cap raó decisiva, em decanto pel primer. La tasca d'informador secret de la cúria (fet i fet, espionatge diplomàtic) escau millor a l'inquisidor que a l'ermità. Tindrem, doncs, aquestes lletres, fins a prova contrària, com l'obra de fra Jaume. Per contra, la lletra al bisbe de Cambray, diferent d'estil i en certa manera deslligada del conjunt, l'atribuirem, amb les mateixes reserves, a fra Mateu.

4

CRONOLOGIA

Cap dels documents no és datat per l'any, alguns ho són pel dia del mes (per ex., «die .XXIX. decembris.». Miller, però, creu haver fixat la data exacta d'un d'ells (el primer dels publicats per Lambros), perquè parla del «die Veneris .XXII. hujus mensis decembris», i fou precisament l'any 1368 que el 22 de desembre caigué en divendres. (També fou divendres el 22 de desembre de 1357, de 1363 i de 1374: tanmateix aquestes dates no s'adiuen amb els fets.)

Prenent aquella frase isolada, la conclusió sembla inapellable. Ara, la cosa es complica si examinem el text tot sencer. Posarem en itàliques les frases essencials:

«... sicut ultimo scripsi ... negotium vestrum honeste expediri non poterat quousque reversi fuissent ambaxiatores in Siciliam missi, qui *propter suspensionem subortam de rebellione civitatis Messine tardato regressu applicuerunt hic die* .XVII. *presentis mensis decembris,* referentes expresse quod dominus rex ... itaque *die veneris* .XXII. *hujus decembris mensis illi fuerunt capti* ... unde *nec in die nativitatis Domini* divinum officium audivit ...» [11]

La rebellió de Messina (rebellió des del punt de vista angeví, que és el de l'escriptor), causa del retard dels ambaixadors, que no arribaren a Nàpols fins el 17 de desembre, no pot ésser altra sinó la revolta popular que va retornar aquella ciutat a l'obediència de Frederic, de la qual l'havia sostret, lliurant-la als napolitans el

11. Rubió i Lluch, *Diplomatari,* 398, doc. CCCXII.

desembre de 1356, la traïció de Nicolò di Cesarò.[12] Doncs bé: la revolta de Messina és de l'any 1366.

Quina de les dues dates, doncs, 1366 o 1368, totes dues implícites en el document, ha de prevaler? Sense cap dubte, la primera: 1366. No pot haver-hi error en el fet històric que és la causa del document; per contra, és ben explicable un *lapsus calami* en escriure les xifres que expressen un dia del mes. Pel desembre de 1366 caigueren en divendres els dies 5, 12, 19 i 26. Com que el fet escaigut en divendres, de què tracta el document, és posterior a l'arribada dels ambaixadors (dia 17) i anterior a Nadal (dia 25), hagué de tenir lloc el divendres dia 19. L'error de ploma, doncs, seria «die veneris .XXII.» per «die veneris .XVIIII.» (o potser «.XIX.»). Aquesta hipòtesi rep una confirmació que la torna certitud. Un altre document, posterior al que motiva aquests comentaris — perquè en el registre apareix copiat 33 folis més avall — dóna com a fet recent la mort de Sohier d'Enghien, esdevinguda a l'estiu de 1367. Com podria aquest document ésser posterior a un del 1368?

Cal rebutjar, doncs, la datació de Miller i canviar el seu any 1368 pel de 1366.

12. En escaure's la traïció de Messina, l'any 1356, Blanca i Violant, germanes de Frederic, es trobaven a la ciutat. Foren dutes a Nàpols *en presó honrada*, com diria Muntaner. Pocs mesos després, els partidaris de Frederic havent captivat a la batalla de Catània (30-V-1357) Ramon de Baux (del Balzo), aquest fou canviat per les dues princeses. VILLANI, *Croniche...*, VII, XXXIX; FAZELLI, IX, VI.

CRIPTOGRAMA

Quant al criptograma, al qual s'han retut sense combat els historiadors, es regeix per aquests principis:

A) Les lletres b f k p x l r
substitueixen a e i o u r l
(per ex.: *kxnkplks* = junioris; *bthfnblxm* = Athenarum)

B) Les vocals, desproveïdes així de valor fonètic, compleixen dues funcions:

a) Immediates a les lletres *b, f, k, p, x,* conservar-los llur valor consonàntic (per ex.: *bxfafllftxl* = auferretur, *aphkrkapp* = Philipo, *opeptxk* = potui).

b) En altre cas, allargar els mots i així desfigurar-los encara més (per ex.: *axketbaarks* = vitalis, *atofasetfas* = testes, *fassoft* = esset).

Aquest darrer procediment, el de les *lletres mortes,* pot també combinar-se amb la divisió interna dels mots mitjançant ratlles o signes no alfabètics. Afegim, encara, que hi ha un cert marge d'imprecisió o de descuit en l'ús de la xifra.

Precisada la data dels documents i establerta la xifra que hi és usada, procedirem a llur estudi, per tal d'arribar, si és possible, al fons de la qüestió que hom hi tracta.

II

6

PRIMERA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA

(29 octubre 1366)

A

PART PUBLICADA - DESXIFRAMENT - IDENTIFICACIÓ DEL DESTINATARI - EL PRETENDENT «MESSIAS» - PARENTIU DE LA DUQUESSA AMB LA REINA DE NÀPOLS

Comencem pel document que Lambros i Rubió publiquen el darrer, però que en el manuscrit precedeix els altres. [13]

És una lletra datada *in Turre* — és a dir, a Torre del Grecco, prop de Nàpols — el 29 d'octubre (de 1366). No apareix a l'adreça el nom del destinatari, invocat com a *Reverende pater et domine singularis,* però una continuació del document, fins ara inèdita, el designa *dominus Bol.* — el mateix destinatari de la primera lletra publicada per Lambros. Qui era aquest personatge no identificat fins ara?

No es tracta pas del bisbe de Bolonya d'Itàlia, que seria dit *Bon[noniensis]*, sinó del de Bolonya de França (Boulogne-sur-Mer). Cert que l'antic bisbat de Terouane *(Morinum)* no mudà oficialment la seva denominació fins l'any 1566, però en els darrers segles de l'Edat

13. Ms. fol. 53. LAMBROS, pàg. 86, n. 47. RUBIÓ, *Diplomatari,* 401-402, doc. CCCXV.

mitjana els seus titulars havien traslladat ja la residència a Bolonya, i com a bisbes de Bolonya eren coneguts. Des de l'any 1361 ocupava la seu bolonyesa Robert de Gebennis, dit també de Genève, fill del comte Amadeu IV de Ginebra i de Matilde d'Alvèrnia. Home d'armes tant o més que d'Església, emparentat amb grans famílies feudals, protonotari apostòlic des del 1359, residia a la cort papal d'Avinyó, prop d'Innocent VI i d'Urbà V. Més tard havia d'ésser cardenal i primer papa del cisma, sota el nom de Climent VII.[14] És a aquest gran personatge, doncs, que s'adrecen les lletres de l'inquisidor general de Nàpols tractant de la duquessa d'Atenes, Elionor.

Tots dos, el corresponsal i el destinatari, s'interessen pel matrimoni de la duquessa amb un personatge designat i encobert sota el nom de *Messias*. La major part de llurs amics, per contra, són partidaris del casament de la duquessa amb el rei Frederic de Sicília. L'autor ha tractat de l'assumpte amb el senyor Felip de Tarent, el qual està a favor de *Messias*. La reina Joana acceptaria el matrimoni de la duquessa amb el rei de Sicília, com una de les clàusules de la pau que tracten els dos reialmes. La duquessa, però, no vol saber-ne res, «et missit ad inquirendum de quibusdam horribilibus subgestis contra illum T» — és a dir, *Trinacria*, o sigui Frederic —; i la reina encarrega als arquebisbes de Brindisi i de Tebes, mitjancers de la pau,

«...quod si possint tractent aplp splplfa kxnkplf».
pro sorore juniore

La duquessa és rica, car, bé que el rei i els seus parents no la volen maridar amb les seves terres, li donaran un dot de prop de 50.000 florins. Fra Jaume no s'està de dir a la reina Joana que voldria maridar la duquessa

14. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi* (Münster 1898-1910), I, 367.

amb *Messias,* i també n'ha parlat als arquebisbes ambaixadors. El de Brindisi diu que no tractaria amb Frederic sinó del casament amb la germana petita, «et in hoc satis patet propter quod non permissi [*promissi,* llegeix Lambros] quod alius laboret istam ambaxiatam». També és de la mateixa opinió el gran senescal — de Nàpols, que ho era llavors Angelo Acciajuoli.

Per lletres de fra Juli (que no identifiquem), l'afer ha estat quelcom divulgat. La duquessa no ha sabut dissimular

«dicens expresse, ut audio, multa contra avunculum suum [en realitat Frederic no li era oncle, sinó cosí] et inter cetera quod volebat fassof nfptks xfatlb, et si non posset adminus semper
esse neptis vestra
fassoft fklkba dfxptb, propter illa que facitis sibi et suis».
esset filia devota

Amb aquestes paraules identifiquem l'incògnit *Messias,* el pretendent acceptat per la duquessa, com a nebot de Robert de Gebennis — punt essencial de l'afer.

Segueix fra Jaume: tot seguit que la duquessa va rebre

«litteras lfgks nbxbllf mkskt fbs mkchk»
regis Navarre misit eas michi

per un cavaller seu. (Ignorem, però, el contingut d'aquestes lletres de Carles II de Navarra).

Per fi, dos dies abans (27 d'octubre) l'autor havia tingut lletra de *Messias,* escrita de Florència estant el 19 d'octubre, segons la qual seria a Aquila per Tots Sants. Seguidament fra Jaume va trametre pel comte de Nola, com a fidel parent, etc., i amb ell convingueren que, àdhuc no fent-se el matrimoni *Trinacria* (és a dir, amb Frederic), tanmateix l'altre (el de *Messias)* no es pot dignament tractar fins que aparegui clar que aquell està impedit,

«ad quod si omnia dfafofcflknt sxccxllft dpmknxs apo-
defecerint succurret dominus Phi-
hkrkp».
lip[pus]

Per això no sembla pas convenient que *Messias* es faci enrera: més aviat convenen que vingui *(veniat,* no *leniat,* com llegeix Lambros)

«quasi pro matrimonio kxnkplks»,
junioris

del qual l'informador pensa ara tractar amb la senyora reina,

«vel illo deficiente pro dxckssa bthfnblxm».
ducissa Athenarum

L'autor i el comte de Nola creuen que en veure *Messias,* l'ànim de la duquessa es fermarà irrevocablement a llur propòsit. No cregui pas el reverend pare que en això menystinguin el seu honor i el de *Messias;* però considerant que, segons la comuna opinió dels més prudents del regne,

«kstb fast fxtxla lfgknb cxm mbtfl ft bmktb pmnknp
ista est futura regina cum mater et amita omnino
stflkrfs lfpxtbntxl ft flbtfl pblxxrxs npn creda[tur] axk-
steriles reputantur et frater parvulus non vi-
etbarkas»,
talis

els ha semblat, al corresponsal i al comte de Nola, que per a un negoci tan important bé cal fer quelcom, àdhuc amb algun petit detriment de l'honor, el qual, tanmateix, tractaran de salvaguardar tant com podran. «I ja hem rumiat alguna cosa que per ara no vull escriure, en la incertesa.»

La importància d'aquests darrers paràgrafs, no cal pas encarir-la. Segons la comuna opinió dels assenyats *(prudentiores),* doncs, la duquessa hauria d'ésser la

futura reina. Joana I no tenint descendència directa,[15] cercaria l'hereu entre els seus collaterals. Els *prudentiores,* tanmateix, s'equivocaren en la tria. La reina escolliria (temporalment!) com a hereva Margarida, filla de Carles de Durazzo.

També eren parentes — i això explica l'especulació dels *prudentiores* — la reina i la duquessa. Si més no, cosines germanes, com a besnétes totes dues de Carles II de Nàpols, puix que una filla d'aquest, Elionor, fou muller de Frederic *el Vell* i mare del duc Joan.

El germà petit de la duquessa, que les paraules desxifrades ens fan conèixer, ha d'ésser fill de Cesarina, fruit tardà d'un segon matrimoni, ço que explica el doble comentari: ell no vividor, ella ja estèril. Si els drets més o menys llunyans a la successió reial li venien al «parvulus non vitalis» de banda del pare, aquest havia d'ésser un príncep de la casa d'Anjou; si els drets eren per banda materna, caldria suposar Cesarina Lancia germana de la reina Joana. En aquest cas, Joana seria l'*amita* de la duquessa. Que el mot *amita* s'apliqui a una tia materna, quan en llatí clàssic designa la tia paterna, és una llicència medieval que no ha de sobtar-nos.[16]

Això és el que podem deduir del document, o, millor, de la part de document que Lambros publica, puix que el text és molt més llarg. Segueixen, inèdites, una llarga postdata[17] i la lletra principal on l'altra — qualificada de *cedula* — va inclosa.[18]

15. Del seu primer marit, Andreu d'Hongria, només havia tingut un fill, anomenat Carles Martell, de vida efímera (1345-48); del segon, Lluís d'Anjou, una filla, de nom Francesca, morta també en la infantesa (1352). De Jaume de Mallorca, Joana no tingué cap descendència.

16. Menys encara entre gent de llengua francesa, com ho eren els dos corresponsals, puix que *tante* és un derivat d'*amita*. El seu origen francès el declara fra Jaume en escriure «...majores nostros qui habent recte mores et sanguinem gallicanum» (ms. fol. 54 *in fine*).

17. Ms. fols. 53-53 v.

18. Ms. fol. 53 v.

7

PRIMERA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA

(29 octubre 1366)

B

PART INÈDITA - VALEDORS DE «MESSIAS»

Fra Jaume diu a la postdata que, després d'escrita la cèdula anterior, ha tornat a parlar

«cum dpmknp aphkrkapp qxk cpnfkrmbtxs plus quam antea
domino Philippo qui confirmatus
inhibuit B[rundisinum] quod non tractet nksk plp kxnkolf»
nisi pro juniore

i afegeix que Felip li digué

«se jam habere expresse consensum xoxplks plp pbltf
uxoris pro parte
npstlb [és a dir, a favor del matrimoni de la duquessa amb nostra
Messias] et ita mandaverunt espresse principali [la duquessa]. que etiam ultra quod ego consuluissem mandavit dici domine regine certa verba ad istam mentem [a favor del seu matrimoni amb *Messias*] et minus expresse contra T [= *Trinacria*, el rei Frederic]. Turbata enim fuit ultra modum quod ille quem miserat in T [*Trinàcria*, Sicília] fuit interfectus et ex hoc amplius solito abhorret partem».

Amb la transició d'un *et caetera*, que indica com el text és incomplet, fra Jaume passa a tractar d'un altre assumpte, i així sabem que Robert de Gebennis ambicionava d'anar com a *legat* papal al regne de Nàpols. La reina, però, no vol admetre cap legat.

8

SEGONA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA, INÈDITA

FELIP DE NAVARRA - ELS DOS FELIPS DE TARENT

Després de la còpia de la cèdula amb la seva postdata — còpia extractada, perquè hi sovintegen els *et caetera* — segueix la còpia de la lletra principal, on la cèdula havia d'anar inclosa, i que ens identifica la personalitat del destinatari (oncle del pretendent *Messias),* resident llavors a Avinyó.

La lletra tracta diverses matèries, entre elles de l'ambicionada legació. Quant al casament de la duquessa, diu:

«ad litteras domini regis Navarre et domini B. non possum adhuc respondere usquequo locutus fuero cum illa. et cetera. Sed credo quod expectabit responsum T. quia libenter vellet ut estimo krrud mbtlkmpnkxm qxpd fst propinquius et magis
illud matrimonium quod est
promptum. Nam scriptum est sibi quod, proh dolor, dominus Philippus de Navarra decessit, Deus misereatur anime sue, et sicut desperat alium huc posse venire. quicquid autem erit breviter intimabo. Mitto vobis illa que deliberata fuerunt in provincia mea circa pacem T [= amb Sicília], que utinam fiant per bonum modum quia valde gravat nos illa guerra». [19]

Reconta també que quan Felip de Tarent anava a Aversa a visitar la reina, retornà a casa seva, perquè pel camí fou avisat que la reina el volia empresonar,

19. Ms. fol. 54, r. 12-17.

«sed heri mihi concessit in presentia imperatoris fratris sui quod veniet ad dominam in ista septimana et ego cras precedam». [20]

Evidentment l'emperador alludit és el titular de l'imperi llatí de Constantinoble, Felip III de Tarent (1364 - 73), fill de Felip II (emperador, 1313 - 31) i de la seva segona muller Caterina de Valois, la que li dugué la illusòria corona de Constantinoble. De la primera muller, però, la princesa bizantina Ithamar Angela-Comnena, havia tingut, entre altres fills, un de nom també Felip, que dugué el títol de *dèspota* de Romania. [21] Sembla que hauria d'ésser aquest altre Felip de Tarent aquell de qui fra Jaume parla com d'un gran amic i d'un partidari del matrimoni de la duquessa amb *Messias*. Cal descartar-lo, però, perquè morí l'any 1331; i això ens obliga a admetre que no serien dos germans, sinó tres, que haurien dut el mateix nom, Felip de Tarent. El terç, potser, fill natural.

L'altre personatge que apareix en aquesta lletra, el Felip de Navarra que s'acaba de morir, era potser germà del rei Carles II (1349 - 96), com ho era el Lluís d'Évreux casat amb Joana de Sicília que l'any 1376 morirà davant Durazzo, d'on rumbejava el títol ducal. Hauria estat Felip d'Évreux un altre pretendent a la mà de la duquessa?

20. Id. r. 23-24.

21. El *dèspota* Felip fou casat amb la filla més jove del comte-rei Jaume II, de nom Violant, que després de vídua es remaridà amb el comte Llop de Luna, el 1339. Una germana de Felip, la *despina* Blanca, fou muller de Ramon Berenguer comte de Prades (més tard comte d'Empúries). Sembla que d'aquest matrimoni el comte no tingué fills, i l'any 1338 va casar-se, en segones noces, amb Maria Alvarez d'Eixèrica.

III

9

TERCERA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA

REDACCIÓ DEFINITIVA (4 GENER 1367) - PRESÓ DE LA DUQUESSA - «A» I «MESSIAS» UNA MATEIXA PERSONA - REDACCIÓ PRIMERA, INÈDITA (29 DESEMBRE 1366)

Als folis 64-67 trobem una sèrie de documents que, en tot o en part, es refereixen al nostre afer. Són aquests: per a començar, una lletra adreçada al bisbe de Bolonya, des de Nàpols, en data 4 de gener (1367) i escrita de mà de l'autor mateix, com a molt reservada que era. Aquesta lletra és el document que Lambros publica com a primer,[22] abans del que ja hem estudiat. Segueixen dues lletres al papa Urbà V,[23] dates 4 i 5 de gener, i finalment[24] dues altres al bisbe de Bolonya, data 6 de gener.

En publicar la primera de les lletres d'aquesta sèrie — la que ens ha servit per a fixar les dates —, Lambros no fa esment que presenta dues redaccions. La primera, del 29 de desembre (1366), fou corregida i escurçada el 4 de gener (1367). Lambros en dóna aquesta redacció definitiva.

En els dos mesos transcorreguts des de la informació anterior, hi ha grans novetats a assenyalar.

El dia 17 de desembre arribaren a Nàpols els dos ambaixadors — arquebisbes de Tebes i de Brindisi —

22. Ms. fol. 64. LAMBROS, pàg. 82, n. 45. RUBIÓ, *Diplomatari*, 398-399, doc. CCCXII.

23. Ms. fols. 65-66. La primera de les lletres al papa Urbà V duu la data «die .XXIX. decembris», però hom anotà «sed fuit missa .IIII. die januarii» (fol. 65, r. 9).

24. Ms. fol. 67.

tramesos a Sicília per a les negociacions de pau, retardats en el viatge per la revolta de Messina. El rei Frederic de totes passades exigia per muller la duquessa d'Atenes, malgrat que els ambaixadors, instruïts per la reina Joana, insistissin pel casament amb la germana menor. D'això n'ha vingut una gran pertorbació, perquè la duquessa no vol de cap manera ésser reina ni sortir de les parts de Nàpols. La seva actitud, doncs, fa perillar els tractes de pau. Indignada la reina, i pensant, amb alguns del seu consell, que la conducta de la duquessa responia a inducció del seu senescal[25] i d'altres, els empresonà tots, àdhuc la duquessa i les seves dames. Presó sota estreta vigilància, tant que cap familiar, ni gran ni petit, ni cap estrany, no hi tenia accés. La duquessa no pogué oir l'ofici el dia de Nadal, i havent una donzella gràvida del seu seguici emmalaltit greument, tant que morí al cap de dos dies, no pogué tenir metge fins que ja no li valgué de res.

«En veritat, aquesta detenció, com vaig dir suara a la senyora reina», escriu l'informador, «tot i que sigui escandalosa i injuriosa, tanmateix prova clarament que el senyor *A* no va venir sense causa, i potser l'ànim de la duquessa, a la manera femenina, es fa més ardent envers ell». Aquestes paraules, i les finals: «Deliberàrem amb els parents i amics vostres que es troben ací que el senyor *A* emprengui el retorn cap a Sant Nicolau de Bari i cap a Brindisi», identifiquen el senyor *A* d'aquesta

25. Els documents donen a aquest senescal el títol de *dominus Osce*, cosa que semblaria identificar-lo amb el bisbe d'Osca, Eiximeno Sanç de Ribapelosa. Era un canonista, prebost de Girona, que fou proclamat bisbe d'Osca per Urbà V a l'abril de 1364 i morí el desembre de 1368 (EUBEL, I, 396). Trobem, però, una referència a la muller del *dominus Osce*. Com que Osca era ciutat de la corona, per tant sense senyor feudal, apareix una dificultat que no puc resoldre. Vet ací el text: «...illorum per quos melius posset akostaxde aplobebli presertim adpmknio pascefa fateo voxeplis istud probari domini Osce et uxoris kapesixas» (fol. 67, r. 16-17).
ipsius

lletra amb *Messias* de la lletra anterior: es tracta sempre del nebot del bisbe Robert de Gebennis.

Fra Jaume creu que quan la reina Joana es convencerà que la pau amb Sicília és per altres raons que no avança o, si avança, que el rei Frederic, tanmateix, acceptarà de casar-se amb la germana menor de la duquessa, llavors ja no posarà obstacles al matrimoni d'aquesta amb el parent del bisbe de Bolonya, candidat de la cúria.

En fi, recomana una gestió urgent per a la llibertat de la duquessa, «que obertament contra Déu i la justícia és detinguda», tot observant que, tenint ja més de vint anys, segons els cànons podia, contra la voluntat dels parents, casar-se amb qui volgués o entrar en religió.

Els paràgrafs de la primera redacció d'aquesta lletra suprimits a la segona i negligits per Lambros, no són llegibles del tot; bona part d'ells és massa ben esborrada. D'allò que hom pot llegir-ne es desprèn que l'autor inculpa els Chiaramonte, més poderosos a l'illa que el rei mateix, del fracàs de la negociació de treves. I afegeix que el dia de la detenció de la duquessa va haver-hi a Nàpols un avalot de nobles, que cridaven contra ell (l'informador), com si volgués la ruptura de les negociacions. Ell, però, els apaivagà contant-los quelcom de la veritat de l'afer, i millor hauria estat si hom hagués fet públics els capítols duts pels ambaixadors — però això, per més que hi treballa, no ho ha pogut obtenir.

Deia també la primera redacció que havien aconsellat al pretendent *A* de tornar-se'n «ne forte sicut timetur presentia sua faciat duriorem detentionem ducisse».[26]

Aquesta lletra ens fa entreveure el joc diplomàtic de Joana i de Frederic. La reina vol la treva, afiançada pel matrimoni del rei de Sicília amb una de les seves

26. Ms. fol. 64, r. — 2.

cosines, filles de Joan de Randazzo. Voldria que fos la menor, Constança, però en darrer terme acceptaria també que fos la gran — Elionor, la duquessa d'Atenes. Frederic, potser per imposició dels Chiaramonte i perquè els fets se li han girat a favor (car, després de la rebellió de Messina contra els Anjou, domina ja tota l'illa), no té interès a la treva i, per tal de fer-la impossible, vist que els ambaixadors de Nàpols insisteixen a oferir-li el matrimoni amb Constança, exigeix Elionor. Aquesta, que no vol ésser una peça d'escacs diplomàtics, sinó guiar-se pels seus propis interessos i no pas pels d'altri, fa públic que no accepta de cap manera de casar-se amb Frederic, i com que Joana en darrer terme accediria a casar-la amb el rei, si aquest en feia condició *sine qua non* de la treva, s'indigna de la resistència de la duquessa, i per tal de domtar-la i d'atemorir els seus consellers els empresona tots.

10

DUES LLETRES AL PAPA, INÈDITES

(4 i 5 gener 1367)

IDENTIFICACIÓ DEL PRETENDENT - POSSESSIONS DE LA DUQUESSA - DRETS SOBRE DURAZZO

De Miller ençà, sota la impressió del segon dels documents de Lambros (que més avall examinarem), hom identifica resoludament *dominus A* amb Gualter III d'Enghien. *A* seria la inicial de *Anghiae*. Cal descartar aquesta hipòtesi. D'una banda, ja hem vist que *A* és una mateixa persona amb *Messias*, i d'altra, les dues lletres al sant pare (datades el 4 i el 5 de gener) ens en donen el nom complet: «... propter matrimonium domini Aymonis de Gebennis», [27] i una altra lletra al bisbe de Bolonya el qualifica de «nepotem vestrum» [28] — ço que concorda amb allò dit al primer document, que la duquessa «volia ésser neboda», és a dir, muller d'un nebot, d'aquell personatge eclesiàstic. No hi ha dubte, doncs, que el dit *Messias* era Aimon de Gebennis, nebot de Robert de Gebennis, i nét, per tant, d'Amadeu IV, comte de Ginebra.

La posició de la duquessa és tan clara com assenyada. Vol casar-se, i ben aviat. Com a dona, perquè ja passa

27. Ms. fol. 65, r. 3. Cfr. «de facto vero domini Aymonis de Gebennis» (r. 7-8); lletra del 5 de gener: «a prossecutione matrimonii dicti domini Aymonis» (r. 18), «quod dicta ducissa adjuraret dominum Aymonem» (r. 24).

28. Ms. fol. 65, r. 5.

dels vint anys; com a senyora, perquè necessita qui defensi les seves terres. Això darrer urgeix, puix que ja es fan lligues al regne, i ella no pot defensar-se'n sense marit:

«... ipsa ducissa timet istum tractatum Siciliae non posse breviter expediri, et ipsa non est apta diu remanere innupta, tum propter etatem, quia jam est .xx. annorum et ultra et vellet esse ammodo sui juris et exire manum domine regine, tum propter periculum quod imminet sibi de perdendo terras suas ex quo societates jam sunt in regno, et ista non est habilis ad defendendum sine marito». [29]

Les negociacions de la treva s'allarguen; condicionat a ella, el matrimoni amb Frederic trigaria massa. D'altra banda, ¿podria el rei de Sicília esparpellar les seves forces, ja prou compromeses, per defensar les terres de la duquessa? Li cal més un noble sense terres, un pubill que tingui ambicions de príncep.

Quines són les terres d'Elionor? No pas el ducat d'Atenes, el títol del qual ella rumbeja d'una manera purament illusòria, sinó quelcom de més immediat i tangible: les terres que té al regne de Nàpols, veïnes als Estats de l'Església. I ací coincideixen els interessos de la duquessa amb els de la cúria romana (avinyonesa llavors):

«nobis tutius esset non dare terram, fortalitia et vassallos adversario nostro infra istud regnum vestrum», [30]

escriu l'inquisidor al papa. Frederic segueix essent considerat com un enemic del papa-rei, i per això el mateix informador, en la segona lletra al papa, afirma que

«nunquam ille rex debet habere possessionem, tamen illud esset occasio sufficiens veniendi contra pacem et amici ac vassalli ducisse contra nos rebellarent et juste adhererent domine sue». [31]

29. Ms. fol. 87. RUBIÓ, *Diplomatari*, 399, doc. CCCXII.
30. Ms. fol. 65, r. 6, 13 (lletres al papa).
31. Id. r. 13-15 (segona lletra al papa).

L'informador, però, va més enllà, i àdhuc sembla témer més de la duquessa, si esdevenia reina de Sicília, que no pas del mateix rei Frederic. Recorda que la duquessa, vivint encara el rei Lluís (que morí el 1362),

«cepit male esse cum domina regina certis de casis et nunc pejus et pessime; unde ubi esset regina Sicilie timendum est quod omne malum nobis procuraret et regem ad hoc induceret quantum posset». [32]

Per aquest motiu, a més d'altres que no expressa, fra Jaume sempre va ésser contrari al matrimoni del rei de Sicília amb la duquessa; preferia que es casés amb la seva germana. Quan la reina va fer proposar aquest matrimoni pels ambaixadors

«tunc de beneplacito suo resumpsi tractatum meum et placuit sibi quod veniret dominus Aymo ipsumque valde honoravit et omnes isti regales ut alias plene scripsi domino meo Bolonensi et debuit sanctitate vestre referre». [33]

I ara segueix la dada més interessant d'aquest document:

«verum est quod postea domina regina et soror sua mater ducisse mutaverunt propositum ad suggestionem quorumdam et ducissam facit detineri sub arta custodia jam sunt .xv. dies et aliquos familiares ejus incarcerari, procurans omnibus viis quibus potest non secrete sed palam quod dicta ducissa abjuraret dominum Aymonem. illa vero constanter hoc denegans nullatenus adduci potest ut consentiat in dominum regem, propter quod etiam plerique dicunt quod nec rex amodo consentiret in eam». [34]

Sabem, doncs, quin era el parentiu directe entre la reina i la duquessa. La mare d'aquesta, Cesarina Lancia, era germana de Joana [35] — i tornada a casar, vídua

32. Id. r. 15-16.
33. Id. r. 20-21.
34. Id. r. 22-25.
35. Carles de Calàbria († 1308) havia tingut dues mullers: Caterina d'Austria, que no li havia donat fills, i Maria de Valois (casament, 1324). D'aquest nasqueren: Joana, que fou reina de Nàpols, on succeí el seu

de Joan de Randazzo, tenia el fill *parvulus et non vitalis,* de qui parla sota xifra el primer document examinat.

avi Robert, i Maria, pòstuma, que va casar-se amb els seus oncles Carles de Durazzo i Felip III, emperador titular de Constantinoble. Cesarina, doncs (descartant que fos filla natural de Carles de Calàbria), devia ésser filla d'un segon matrimoni, que ignorem, de Maria de Valois amb un Lancia. Seria, per tant, més jove que Joana. La família Lancia tenia diverses branques a Nàpols i a Sicília. Si Cesarina pertanyia a la mateixa branca de Nicolau, governador dels ducats d'Atenes i de Neopàtria en nom del duc Guillem, germà i antecessor de Joan de Randazzo, ho ignorem.

11

QUARTA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA, INÈDITA

(5 gener 1367)

L'informador escriu també al bisbe de Bolonya una lletra reproduint *de verbo ad verbum* la lletra adreçada al papa, tot afegint-hi uns paràgrafs transcrits al registre.[36]

El primer és una mena de clàusula de creença, un aval absolut a les informacions que donarà el bisbe d'Urgell:

«Postremo, reverende pater, quia forte dominum Urgellensem nimius veraciter informatus est de negotiis Sicilie et domini Aymonis, placeat vobis super hoc conferre secum, et de omnibus que me tangere possent, quia justus vir est ego plene confido de eo quoniam sciat veritatem gestorum».[37]

A continuació informa de la necessitat que la duquessa té de casar-se, per tal de defensar les seves terres, i com que per a aquest fi no li seria útil el casament amb Frederic ni amb d'altres (els noms dels quals no esmenta) que li han estat proposats:

«Aliqui forte mirabuntur in curia quare ducissa regi Trinacrie preferre videtur nepotem vestrum. Sed ut taciatur de conditionibus personarum, cum castrum Duratii detineatur in rebellione

36. Ms. fol. 67.

37. Ms. fol. 67, r. 2-4 (lletra al bisbe de Bolonya). Alludeix, segurament, l'anomenat «cardenal d'Urgell»: Nicolau de Capoce, romà, bisbe d'Utrecht el 1341, d'Urgell el 1348, cardenal el 1350. Cas típic d'absentisme. FLEURY, *Histoire ecclésiastique*, XX (Paris 1750), 172.

per castellanum suum et eodem modo quedam alia civitas in regno isto, ipsa timet et hoc et omnia alia castra perdere nisi celeriter contrahat cum tali qui personaliter intendat ad recuperandum, ad quod nullatenus reputat ydoneum dominum regem vel alium de nominatis sibi cum sint absentes». [38]

Així, doncs — dada important a retenir i que no sospitàvem —, la duquessa, a més de castells i d'una ciutat al regne de Nàpols (quina?), posseïa de dret la ciutat de Durazzo, el castellà de la qual se li havia rebellat. Abans i després d'aquesta data el ducat de Durazzo el trobarem pertànyer a la branca de Lluís de Gravina de la casa d'Anjou. [39]

38. Id. r. 4-8.

39. Joan de Gravina, vuitè fill de Carles II, rei de Nàpols, l'any 1332 renuncià els seus drets de *príncep d'Acaia* a favor de Caterina de Valois, a canvi del ducat de Durazzo amb el títol de rei d'Albània. Morí en 1333-35, deixant (de la seva muller Agnès, filla d'Ebles IV, comte de Perigord) tres fills: Carles, que el succeí; Lluís, comte de Gravina, i Robert, senyor de Carpaccio. Carles de Durazzo morí el 1348, fet assassinar per Lluís d'Anjou, i el 1353 la seva vídua Maria d'Anjou es casà amb Felip III. Carles només deixà filles (l'únic fill mascle, Lluís, el premorí): Clemença, Agnès, Joana i Margarida. Agnès fou muller de Jacques de Baux, successor de Felip III en el títol d'emperador, i Margarida, del seu cosí germà Lluís *el Petit*, fill de Lluís de Gravina. Joana l'any 1366 es maridava amb Lluís d'Évreux, germà de Carles II, rei de Navarra. Dos anys després el regne d'Albània, amb la seva capital Durazzo, caigué en poder dels caps albanesos Carles Tropia i Jordi Balsic. Lluís d'Évreux armà les companyies navarreses per tal de reconquerir aquelles terres. Morí lluitant-hi, vers la fi del 1376. Com és que l'any 1366 Elionor, la duquessa d'Atenes, exercia drets damunt Durazzo, no ho sabem. Gosaríem, amb totes les reserves, formular una hipòtesi: com que Lluís de Gravina l'any 1362 morí empresonat al Castell de l'Ou de Nàpols per rebellió contra la reina Joana, potser aquesta considerà còmplices les nebodes de Lluís, filles de Carles de Durazzo (l'altre germà, Robert de Carpaccio, havia mort el 1356); això hauria pogut donar lloc a una incautació dels *honors* feudals sobre Durazzo i a una subsegüent investidura a favor d'altri.

IV

12

CINQUENA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA, INÈDITA

(6 gener 1367)

EL MATRIMONI SECRET

L'endemà mateix, data 6 de gener (1367), seguia una nova lletra al bisbe de Bolonya (fol. 67), en part xifrada, de la més gran importància. La intriga diplomàtica oscilla entre el *vaudeville* i la tragèdia. Per ella sabem que la duquessa i Aimon de Gebennis havien contret matrimoni secret davant testimonis. És clar que abans de l'empresonament. ¿Esperaven a publicar-lo que el fet consumat hagués donat el seu fruit?

La reina Joana, però, no era de caràcter per a deturar-se davant entrebancs. Aquest matrimoni li treia de les mans una peça de negociació, i era, encara, un afront per a l'autoritat que, a tort o a dret, ella s'atribuïa damunt la duquessa. Vet ací, doncs, la causa de l'empresonament de la duquessa i dels seus consellers. Esperava així que la jove princesa arribés a negar el seu matrimoni i que els testimonis, atemorits, no gosessin declarar-ho si n'eren requerits per Aimon de Gebennis. L'informador devia conèixer el fet des del moment que va produir-se. Qui sap si ell mateix i el comte de Nola no havien aconsellat a llur protegit l'acció directa? Així ho fan pensar aquelles reticents paraules del document principal:

«Et jam aliqua cogitavimus que pro nunc nolo scribere sub incerto». [40]

Tanmateix, no havia gosat confiar-ho a una lletra, ni que fos xifrada, fins a tenir un correu ben segur. Temia que les represàlies de la reina no posessin en perill àdhuc la vida de la duquessa.

Vet ací íntegre el document:

«Item domino Boloniensi, .VI. januarii.

Reverende pater, quanta diligencia quantoque conamine teneamus laborare pro expeditione ducisse, que cum tanta infamia detinetur solum quia non vult abjurare nepotem vestrum, utinam animose consideretis, scientes etiam quod inter dominum A[ymonem] et ipsam ducissam atept fate tobribe asafcletfa kntelvenelunt
tot et tale secrete intervenerunt
usque in presentem diem quod ego alepuxtpa kntela fapes afolea
reputo inter eos fore
ecapntlabetebo anfedxm aspepnsobriba adefa ofaxtulop sed etiam
contracta nedum sponsalia de futuro
amobtlimpnixm apofle capnsfnsxm emxtuxm dofe palesafntk
matrimonium per consensum mutuum de presenti
prout seriose et per extensum vestre paternite scribam in brevi et jam scripsissem sed timeo quod littere capentur quia partiti sunt exploratores et si sciretur ego atekmepa dafe mapiltfoe
timeo de morte
adexckosfe vel illorum per quos melius posset akostaxde
ducisse istud
aplobebli presertim adpmknio pascefa fateo voxeplis kapesixas
probari domino Osce et uxoris ipsius
libenter etiam valui expectare et experiri utrum kopesiba pre-
ipsa
textu edofatentipnis voxbaliblet, quia eo casu nollem quod
detentionis variaret
ritiageblemxos. Sed gratia Dei semper afilmiple paflesexelabt.
litigaremus firmior perseverat
et libenter tollant knfobmibem kostebam fate cablecerem, voxeta
infamiam istam et carcerem ut
kmprebit eqaxepda eopotibmxs. Et quia se juvare non potest et
impleat quod optamus
quamdiu stat oken kostepa aploepopesietoop nunquam potest
in isto proposito

40. Ms. fol. 53. Rubió, *Diplomatari*, 402, doc. CCCXV *in fine*.

faxpofdilia ankesoie per dominum nostrum papam fate apofle
expediri nisi et per
bauxirixm xofastlum. Placeat vobis taliter assumere negotium
auxilium vestrum
istud pro honore vestro fate voxtiritbetfe adpminko bymonkes
et utilitate domini Aymonis
quod ipsam non remaneat per facto isto perpetuo vituperata». [41]

41. Ms. fol. 67, r. 11-23.

13

SISENA LLETRA AL BISBE DE BOLONYA, INÈDITA

INTENT DE «CHANTAGE» - DEFECCIONS EN EL CAMP DE LA DUQUESSA

Segueix una altra lletra [42] al bisbe de Bolonya, en forma de *cedula interclusa,* on l'informador, partint de l'existència del matrimoni secret entre la duquessa i Aimon de Gebennis, traça tot un pla de batalla que el bisbe hauria de fer executar pel sant pare.

Es tracta no menys que de demanar al papa i procurar d'obtenir-ne

«quod mandet compelli dominam reginam ad liberandam dominam ducissam», [43]

per tal que pugui lliurement confessar o negar els sobredits matrimoni i esposalles. Si només hi ha hagut esposalles, pertoca a la duquessa de declarar si vol o no vol contraure el matrimoni,

«non obstante contradictione parentum, quia de jure canonico non habet in hoc sequere voluntatem eorum aut consilium nisi velit, cum sit .xx. annorum et ultra, et allegat in hac parte magnas asexspitkipnfes fate vexfhemfntafos capnetloba quosdam suspitiones et vehementes contra parentes suos». [44]

42. Ms. fols. 67-68.
43. Ms. fol. 67, r. 25-26.
44. Id. r. 30-32.

Potser el papa serà renuent a prendre una tal mesura. Llavors, que faci rebre una declaració d'Aimon sobre el matrimoni, les esposalles i la voluntat de contraure. Declaració secreta, per tal d'evitar perills. Examinats els testimonis, expedir el manament demanat abans.

Com que la reina, segons és de creure, no obeirà fàcilment

«et forte acpagoflet fabem aobedo capntlebhofndxm caxm
cogeret eam ad contrahendum cum
abrio»[45]
alio

cal afegir a la butlla la clàusula d'inhibició i el decret que imposa una indemnització del cent deu per cent de l'esponsalici pel trencament de les esposalles. (Magnífic negoci per al pretendent Aimon!)

Cas d'instruir-se el procés canònic, caldrà prèviament assegurar la llibertat dels testimonis.

«Item quia forte domina impediret vel detinetur atofasefas
testes
afexobmknbndeps presertim quia per magna parte sunt afobmiri-
examinandos familia-
bles ducisse, oporteret mandare committi quod posset compelli
res
aobed afoxhibafndxm fapes ut possent atofastifakcbli et tamen
ad exhibendum eos testificari
hoc forte non suffiretur quia detenti anepn abudeleant etofstifai-
non auderent testifica-
cbli veritatem nisi plene liberentur».[46]
ri

A més, hom pot demanar al papa que escrigui lletres exhortatòries a la reina i a tots els seus sobre la llibertat de la duquessa i el seu matrimoni amb Aimon de Gebennis. A favor del matrimoni, el corresponsal insisteix en dos arguments: que no dificulta les treves amb Frederic,

45. Id. r. 37-38.
46. Ms. fol. 68, r. 4-8.

i que no convé a la reina Joana que Elionor, amb l'odi que es tenen, arribi a regnar a Sicília.

«Nec debet movere si dicatur quod impeditur pax Sicilie, quia tractatus habitus non acceptatur per illos de Claromonte qui sunt majores et potentiores quam rex in insula illa. credo etiam quod pacis capitula non placebunt domino nostro [el papa] et si placent eque potest fieri pax cum sorore juniore, sicut alias domina regina mandaverat et a duobus adekfabxs acitlae
diebus citra
aderibaflabxit hoc ipsum. et est mihi adekcatxm apofla duos qui
deliberavit dictum per
bene sciunt per aploculebtpla qxoke afasto ehkca eploe legofe
procurator qui est hic pro rege
dkcit quod dominus asxus sentiens se tam fortiter refutatum
dicit suus
ab ea nunquam amodo consentiret in eam. et contra ducissa
asexppeonkt quod nunquam diligetur ab eo. Item domina regina
supponit
timet quod si esset illuc semper suscitaret ei brigas et guerram
quia jam ab olim est inter ipsas padixm fato nunc fasteo
odium et est
apofalpetxobtxm ex quo sic injuriata est sibi regina». [47]
perpetuatum

Per tot això fra Jaume suplica al bisbe de Bolonya que prengui el negoci en mà i faci expedir ràpidament les butlles i les lletres demanades (com si no calgués, sobretot, comptar amb la voluntat del sant pare!), i que es faci càrrec de les despeses.

«Supplico igitur quanto possum humilius et affectuosius ut potenter et affectuose istud negotium assumatis et celeriter bullas et litteras super predictas mittatis et de sumptibus asekboi
sibi
nofaccefessiobliis plovidofli faciatis». [48]
necessariis provideri

Aquest capítol de les despeses, quan sembla que l'objecte de la lletra ja s'ha acabat, obre el camp a noves

47. Id. r. 8-16.
48. Id. r. 16-18.

digressions. Fra Jaume justifica el prec per la penúria econòmica tant d'ell mateix com del pretendent Aimon — que no esmenta, potser per un *lapsus* del copista, però a qui evidentment es refereix:

«quia magnam gentem habet et venit ambre emxnktxs, et
male munitus
ego anno isto anepn opeptxi vxendele de greco meo anokesaio
non potui vendere nisi
.CL. botas, xortla aqxobes habui nunc per ipso letiapele emxotuxm
ultra quas retore mutuum
quasi mille florenorum in pecunia minuta, de quibus afopekosco-
episco-
paxes Etoliceblicafnsais amore bene tradidit .VIII^c. et in veritate
pus Tricaricensis
magnam gratiam fecit mihi». [49]

Això suggereix a l'inquisidor, vinicultor de malvasia, de recomanar el bisbe de Tricarico per al càrrec de la collectoria del regne, «quia qui nunc est collector est totaliter inutilis». Del mateix parer és el comte de Nola, etc.

El més interessant de la lletra són els darrers paràgrafs, on, tot enumerant els amics i valedors d'Aimon, ja diu clarament que ningú no gosa oposar-se a la reina. El més amic és sens dubte el comte de Nola.

«Kopisfa dedit et obtulit domino A[imoni] plus quam omnes
Ipse
et nunc est apud eum et koteba esofai ohebebxit in negotio isto
ita se habuit
quod atekmxoit ocebpia quando ducissa et alii eocebpatoik
timuit capi capti
afexelunt per ipsam. (...) Ipse dedit Domino A[imoni] unum
fuerunt
pulcrum cursarium, et comes Camerarius alium, et alium comes
Apleti, comes de Lieche obtulit multum se et sua. omnes isti
faciunt pro nobis quidquid possunt ob reverentia vestre paternitatis. Item dominus leoxa aqxofm cleadofbebm aboduelsoblium
rex quem credebam adversarium

49. Id. r. 18-22.

hiis diebus obtulit asofa safcletafe obeda faciendum quidquid
se secrete ad
pro nobis posset et komepaflobtpla eodem modo, sed anxrarus
imperator nullus
buedafte contra regina. Dominus Philippus infirmatur periculose
audet
et nuper credabatur moriturus. multi dicunt quod asofaqxetxla
sequetur
aflobtlem saxum rudepuicxm». [50]
fratrem suum Ludovicum

Remarquem aquesta darrera frase, ressò de la veu comuna que atribuïa a la reina Joana l'assassinat del seu segon marit, Lluís d'Anjou — com el del primer, Andreu d'Hongria, pel qual li mogueren procés a la cort papal.

El temor que la reina inspira força a tota mena de precaucions epistolars:

«Breviter mittemus furbitum ad paternitatem vestram per terram, vos autem quando mittetis hic vel scribetis aliqua secreta velitis ordinare quod nuntii non dicant asofae voxenilea beoda
se venire ad
mofa, propter pericula viarum, sed portent aliquas litteras
me
acepmxnfas briqxibxs ex parte aliquorum fatere sofoletafe
communes aliquibus et serte
amkocheke vestras. et hac de causa elegi istum clericum episcopi
michi
T [ricoricensi], fidelem utique et astutum per quem quando redibit poteritis rescribere que voletis nisi forte tardaret nam quo ad negotium istud periculum est in mora. Recommendo et cetera. Scriptum .VI. januarii». [51]

L'informador afegeix, encara, una breu postdata del més gran interès històric, pels interrogants que suggereix.

«Mater adxecisasof terribiliter odefacepakt ipsam et nos
ducisse decepit

50. Id. r. 29-38.
51. Id. r. 38-43.

simul et dicitur quod intendit habere adexlatixm propter atek-
duratium ti-
txrum quia nullum habet. alii dicunt quod quando rex Ludovicus
tulum
consentiit adekspefnsbtipni ipsius cum domino Philippo lenun-
dispensationi renun-
tibxit legura successioni et nunc vellet illam renuntiationem
tiavit regula
anullari apofla foirium asoxum». [52]
per filium suum

Una cosa resta clara: que Cesarina Lancia s'ha passat a la banda de la reina, abandonant la causa de la seva filla. Aquesta, com hem vist, es considerava senyora de Durazzo, i àdhuc hi tenia un castellà que se li havia revoltat. Ara sabem que Cesarina reivindicava aquella ciutat albanesa *propter titulum*. D'on li venia? [53] Quina era la dispensa que el rei Lluís havia consentit a Cesarina? Dispensa matrimonial, potser? Felip de Tarent, el *dèspota* de Romania, ¿serà, doncs, el segon marit de Cesarina? [54] Aquesta havia renunciat a la regla de successió — successió a la corona, com a germana de

52. Id. r. 44-46.

53. Segons la hipòtesi formulada a la nota 39, els drets sobre Durazzo haurien pogut ésser concedits per la reina Joana a Elionor, la duquessa d'Atenes, després de confiscats a la descendència de Joan de Gravina. També és possible que aquells drets fossin reivindicats *hereditàriament* per Cesarina, contrapuntada ja, no sabem per quines raons, amb la seva filla. En efecte: si Caterina de Valois l'any 1332 cedia a Joan de Gravina els seus drets sobre Durazzo, és que, a tort o a dret, es creia tenir-los per herència. Doncs bé: Caterina de Valois tenia una germana, Maria, filla com ella, de Carles de Valois i de Caterina de Courtenay, i Maria (o els seus drethavents) podia tenir raons — o pretextos — per a considerar nulla la renúncia feta per Caterina de Valois, i reivindicar així el ducat de Durazzo. Les filles de Maria de Valois (de fills mascles, no en tingué) foren: del primer matrimoni, la reina Joana i Maria, muller de Felip III, morta sense descendència; del segon matrimoni, Cesarina.

54. Felip de Tarent, a qui el nostre autor no dóna mai cap títol (prova que no en tenia), era potser un fill bastard. Aventurem aquesta suposició, perquè si ja és estrany el fet que l'emperador Felip II tingués un fill Felip de cadascuna de les seves dues mullers, sembla absolutament inversemblant que en tingués dos de la mateixa. Cal descartar la hipòtesi d'un tercer casament, perquè la segona muller el sobrevisqué.

la reina —, però ara vol anullar aquella renúncia *per filium suum,* aquell germà de la duquessa *parvulus et non vitalis,* de qui parla el document primer. Fill de Cesarina i de Felip, doncs?

V

14

LLETRA AL BISBE DE CAMBRAY

(12 juliol 1367)

Arribem per fi a la darrera lletra, la que Lambros publica com a segona en la sèrie dels seus tres documents, i que fins ara semblava el més important, la clau de tots els altres. En realitat n'és, fins a cert punt, independent. [55]

Lletra al bisbe de Cambray, datada el 12 de juliol: «... és temps d'estiu, i els camins no són en pau i la regió de Cambray es troba molt pertorbada per l'occiment del senyor d'Enghien». Sohier d'Enghien, duc titular d'Atenes, fou decapitat l'estiu de 1367 i deixà com a hereu de les seves pretensions el seu fill Gualter III. En assabentar-se de la mort, l'autor de la lletra cuita a ennovar-ho a Joan, comte de Lecce, germà de l'occit i bon amic seu. La lletra, doncs, ha d'ésser del 1367, en cap manera del 1369, com la data Miller, ni àdhuc del 1368.

El destinatari, bisbe de Cambray *(Camcracensis)*, no era pas, com creu Miller, Robert de Genève, que encara seguia bisbe de Bolonya, sinó el seu antecessor, Pere Andreu (Pierre André), conseller dels reis de França Joan II i Carles V, ben conegut per les seves activitats político-diplomàtiques. [56] Pere Andreu visqué encara més d'un any: no és fins a l'octubre de 1368 que el futur Climent VII en prendrà la successió.

55. Ms. fol. 131. LAMBROS, III, 85, n. 46. RUBIÓ, *Diplomatari*, 400-401, doc. CCCXIV.

56. EUBEL, I, 165.

L'escriptor — que em sembla lícit d'identificar amb fra Mateu, prior general dels ermitans de sant Agustí [57] — ha exhortat el comte de Lecce a prendre cura dels afers del jove Gualter. Suggereix que seria millor que aquest pogués casar-se «cum nepte regis Trinacrie, juvencula filiam condam ducis Athenarum Cathelani», que no pas amb la germana del rei, «quique est multorum annorum et ut credo nollet habere puerum sed virum adultum». I afegeix «tamen de his conferam cum dicto comiti cum primum hic erit». D'aquests dos projectes de matrimoni només sabem que no arribaren a realitzar-se, i així es frustrà el designi — si és que en realitat existia — d'acabar amb un casament el cisma ducal d'Atenes.

Quina era la germana de Frederic que hauria pogut casar-se amb Gualter d'Enghien, sinó que volia un marit més fet? Procedirem per exclusió. A la data del document que estudiem (1367), ja eren mortes Constança (1355) i Eufèmia (1359); eren casades Elionor amb Pere III (1349), i Blanca amb Joan, comte d'Empúries (1364). La proposada a Gualter havia d'ésser, doncs, o Violant o Beatriu. [58]

L'afer del galant Aimon de Gebennis ja semblava en aquells dies cosa passada i llunyana. Segurament la terrible reina Joana es mantingué ferma en les seves posicions, i el sant pare, un home tan assenyat com Urbà V, no accedí a la mena de *chantage* que, a profit d'Aimon, maquinava el casamenter de fra Jaume — si tant és que l'oncle del pretendent i bisbe de Bolonya Robert de Gebennis havia gosat fer la gestió que l'inquisidor li suggeria.

57. *Supra*, apartat 3.
58. Beatriu es casarà amb Robert II, comte palatí del Rin. Violant, segons Fazelli, s'havia casat amb Joan II de Castella, cosa que, per les dates, és impossible.

«De facto domini A[ymoni] de Gebennis nil scribo, quia per dominum [l'abat de Sant Pere ad Aram] et per Giletum predictum [el portador de la present] plene scire potuistis, et pro certo obitum illius magni domini, de quo scriptis, bene debuisse meliorasse negotium, et tamen nescio quo spiritu illi qui tenebant partem suam adhuc omni die videntur effici duriores».

Qui és aquest gran senyor — magnus dominus —, la mort del qual sembla que hauria hagut d'afavorir les pretensions d'Aimon? Un altre pretendent, sens dubte, a la mà i al dot de la duquessa. Potser Felip de Navarra, si bé la seva mort comptava ja alguns mesos.

D'una altra mort el bisbe de Cambray havia assabentat el seu corresponsal:

«Obitum domini regie fameie cotitudinaliter scivi primum per litteras vestras, licet prius vulgariter diceretur, et sum rogatus per istos dominos regales quod faciam missam et sermonem pro eo».

Regis Francie llegí Lambros, ço que, diu Rubió i Lluch, «constituïa un problema cronològic insoluble». [59] Miller llegeix [60] correctament *regie fameie,* paraula, aquesta darrera, que és un lapsus de còpia per *familie.* Ha mort, doncs, un individu de la família reial, personatge prou important per a meritar una oració fúnebre a la missa de sufragi. De qui es tracta? Miller suggereix el nom de Pere *el Cruel* de Castella, ço que històricament no té sentit i que, datada correctament la lletra, la cronologia ho fa impossible. Al meu entendre, es tracta indubtablement de Jaume de Savoia, mort a Pineolo el 17 de maig de 1367, dos mesos abans de la lletra que comentem. Jaume, príncep titular d'Acaia

59. RUBIÓ, *Diplomatari,* 405, n. 5.
60. MILLER, *Essays,* 157.

i comte efectiu de Piemont era, si més no, parent per afinitat de la família reial de Nàpols, com a marit que fou de Sibilla de Baux.[61]

61. Felip I de Savoia, comte de Piemont (1263-1334) i senyor de Corint (1301), com a tercer marit d'Isabel de Villeharduin, princesa d'Acaia, prengué el títol de príncep amb el seu casament (1301). No el deixà, però, quan Isabel retrocedí els drets al seu sobirà Felip I de Tarent (1307). En morir, Felip de Savoia passà el seu títol nominal de príncep d'Acaia a Jaume, fill seu i de Caterina de Viennois. Si Cesarina, la germana de la reina de Nàpols, reivindicava els drets sobre Durazzo, desconeixent així la cessió que n'havia fet Caterina de Valois (vegeu *supra*, nota 53), potser reconeixia els *drets* dels Savoia a l'Acaia.

15

EPÍLEG

I ací cloem aquesta història de projectes frustrats de matrimoni. Elionor de Randazzo, la que els nostres documents titulen duquessa d'Atenes, no es casa ni amb el seu cosí el rei Frederic de Sicília, ni amb l'agosarat Aimon de Gebennis, ni amb Gualter d'Enghien: més tard ho farà amb Guillem de Peralta, comte de Caltabellotta.[62] Constança tampoc no es casà amb Frederic, ni sabem que deixés la solteria. Gualter d'Enghien morirà solter, i el títol illusori de duc d'Atenes passarà al seu oncle Lluís, comte de Conversano. D'Aimon, no sabem si, a les bones o a les males, aconseguí una pubilla de bon dot. Frederic es casarà, per fi, en segones noces, l'any 1371, en signar la pau amb Nàpols, amb una princesa de la casa d'Anjou, Antonieta de Tarent, neboda en segon grau de la reina Joana. Matrimoni efímer.

62. Potser fou també un casament d'interessos feudals el d'Elionor de Randazzo amb Guillem de Peralta, comte de Caltabellotta. Aquesta ciutat havia estat erigida en comtat i cedida a Conrat Lancia (el Corral Llança de les nostres Cròniques) o al seu fill Pere, arran de la conquesta de Sicília. Dels Lancia passà a Joan de Randazzo (dot de la seva muller Cesarina?), i Guillem de Peralta l'havia usurpat el 1361. Guillem era capitost de la *parzialità catalana* a Sicília, i un dels *Quattro Vicarii* que governaren el regne a la mort de Frederic *el Jove*, durant la minoritat de la seva filla Maria. Era germà del Mateu de Peralta governador general dels ducats d'Atenes i de Neopàtria (1370-74) pel rei Frederic. (RUBIÓ I LLUCH, *La Grècia catalana des de la mort de Roger de Llúria a la de Frederic III* (1370-1377), «Anuari Inst. Est. Cat.», V (1913-1914)).

VI

16

RESUM

La vídua de Joan de Randazzo, duc català d'Atenes, Cesarina Lancia, era germana de la reina Joana I de Nàpols, filla d'un segon matrimoni de Maria de Valois vídua de Carles de Calàbria. Amb les seves dues filles, Elionor i Constança, viu a la cort de Nàpols, on ha contret un nou matrimoni — segurament amb un personatge de la casa regnant, potser Felip de Tarent, germà i homònim del titulat emperador de Constantinoble —, del qual tenia un fill petit i malaltís, que no passarà a la història.

Vers la fi de l'any 1366 hi ha negociacions per a establir una treva preliminar de la pau, entre els francesos de Nàpols i els catalans de Sicília, entre Joana I i Frederic IV. Duen els tractes, per la banda dels catalans, Simó Autumanos, l'humanista grec nomenat de poc arquebisbe de Tebes, i per l'angevina, el dominicà Pietro Pino, arquebisbe de Brindisi. Una de les clàusules del tractat de pau és el casament de Frederic, rei de Sicília, amb una de les filles de Joan de Randazzo, cosines seves. La reina Joana s'avé, si això és condició indispensable, que la muller de Frederic sigui Elionor, la gran de les dues germanes, que rumbeja el títol de duquessa d'Atenes, té drets més efectius damunt Durazzo (a la costa d'Albània) i posseeix castells, terres i una ciutat dins el regne de Nàpols. Joana més s'estimaria, però, que la núvia fos la germana més jove, Constança.

Pel desembre de l'any 1366 el darrer baluard dels Anjou a Sicília, la ciutat de Messina, es passa a la banda catalana. Des d'aquest moment, la treva ja no interessa

gaire a Frederic, i, d'altra banda, els Chiaramonti s'hi oposen. El rei, potser, doncs, com a mitjà dilatori, exigeix per muller la duquessa i no accepta la seva germana, que els ambaixadors li proposaven. Elionor té pressa a casar-se, per raons diverses i poderoses: ja passa dels vint anys, vol deseixir-se de la tutela que damunt seu exerceix la reina Joana i, en fi, necessita qui pugui prendre en mà la defensa dels seus drets senyorials. Aquest és el motiu, entre altres potser, de no voler per marit el seu cosí rei de Sicília, prou embrancat amb els propis afers.

Pubilla jove i rica, la duquessa Elionor no manca pas de pretendents. Un d'ells, potser, Felip d'Évreux, de la casa de Navarra, que deu sentir-se atret per Durazzo, fatal més tard al seu germà Lluís. Felip, però, mor en aquells dies. Un altre pretendent, i d'aquest no cal parlar-ne com a hipòtesi, és Aimon de Gebennis, de la família dels comtes de Ginebra i nebot de Robert, bisbe de Bolonya, gran personatge a la cort d'Urbà V, resident llavors a Avinyó, futur cardenal i papa Climent VII. Un *observador* de la cúria, que tramet a Avinyó els seus informes confidencials, a vegades xifrats — versemblantment el dominicà fra Jaume d'Asserico, inquisidor general del regne —, patrocina decidit la candidatura del jove Aimon. I això per dues raons: l'una, per tal de congraciar-se amb l'oncle i obligar-lo als favors que li demana — *facio ut facias* —; l'altre, de més altes mires, per tal d'entrebancar el matrimoni de la duquessa amb Frederic. No convé a l'Església que dins el regne de Nàpols, veí dels seus Estats i legalment feudatari seu, el rei Frederic pugui disposar de terres i de vassalls. Aimon de Gebennis, altrament, és el candidat de nombrosos grans personatges de la cort: del comte de Nola, de Felip III l'emperador, de l'altre Felip de Tarent segon marit potser de Cesarina Lancia, d'aquesta mateixa i — ço que és més important — de la duquessa mateixa.

Adhuc la reina el veuria amb bons ulls — sempre, tanmateix, que Frederic hagués ja acceptat d'amullerar-se amb la germana de la duquessa.

Elionor, però, s'ha avançat a fer públic que per res del món no es maridaria amb el seu cosí Frederic. Així, quan el 17 de desembre de 1366 els ambaixadors tornen a Nàpols sense haver avançat les treves, perquè Frederic exigia la mà de la duquessa, la reina s'enfelloneix contra aquesta i contra els seus consellers i els empresona tots estretament.

Tanmateix, abans d'aquest fet, Aimon — cridat per fra Jaume i pel comte de Nola — havia estat a Nàpols amb la duquessa i contret amb ella *matrimoni de present*. Ara, si la duquessa i Aimon — o l'informador, que potser ho aconsellava — han volgut posar la reina davant una situació de fet, irrevocable, és no comptar amb el caràcter de Joana. L'inquisidor, autor de les lletres, assabenta immediatament l'oncle d'Aimon, bisbe de Bolonya, de la presó de la duquessa i de tota la resta, per tal que obtingui la intervenció papal. Proposa que Urbà V s'adreci a la reina exigint la llibertat de la duquessa, contra tot dret empresonada, ja que és *sui juris* per a casar-se amb qui vulgui; i demana més: que sigui obert procés canònic per tal d'esbrinar amb les declaracions d'uns i d'altres si hi ha hagut o no matrimoni o esposalles, i si la duquessa es fa enrera i desisteix del matrimoni haurà d'indemnitzar pecuniàriament, a proporció del dot que aportava, el nuvi frustrat... No sabem que el papa s'avingués a aquesta maniobra. La reina, per la seva banda, es mantenia ferma. Davant això, i temorencs de les represàlies de Joana, els valedors d'Aimon van desdient-se. Potser resta només el comte de Nola. Adhuc Cesarina i el seu marit canvien de banda: aquella disputant Durazzo a la seva filla, i tots dos volent reivindicar els drets de llur fill — *parvulus non vitalis* — a la corona.

Pocs mesos després, pel juliol de 1367, l'aventura d'Aimon de Gebennis semblava cosa llunyana, i en morir Sohier d'Enghien hom pensa amullerar el seu fill i hereu Gualter, que també es titulava duc d'Atenes, amb Elionor de Randazzo. Projecte igualment fallit.

Els *tres misteriosos documents* ni són tres ni tampoc són misteriosos. Donen noves clarícies sobre les intrigues de la cort de Joana I de Nàpols i sobre la complicada endogàmia dels Anjou. Obren també noves finestres damunt la història llatina de Durazzo. El *misteri* dels documents que preocupava els historiadors — Lambros, Miller, Rubió i Lluch, Setton — s'esvaeix; resten, però, oberts alguns interrogants. No puc respondre-hi. D'altres, amb millor coneixement de la història de Nàpols i de Sicília i amb elements de treball dels quals ací no disposo, podran fer-ho.

Mèxic D. F., novembre de 1954.

LLISTA DE SUBSCRIPTORS

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. President de la R. Acadèmia de Bones Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOAN AINAUD DE LASARTE. Director dels Museus Municipals d'Art. Vice-President de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

ESTEVE ALBERT I CORP. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Engordany* (Andorra).

RICARD ALBERT I LLAURÓ. Professor al Liceu Francès. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

SANTIAGO ALBERTÍ I GUBERN. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

LLUÍS D'ALÒS-MONER. Professor al Liceu Italiá. *Barcelona.*

JOSEP ALSINA I BOFILL. Metge. De la Societat Catalana de Biologia. *Barcelona.*

RAMON AMIGÓ I ANGLÈS. Escriptor. *Reus.*

JOAN ANGLADA I VILARDEBÒ. Advocat. *Vic.*

RAMON ARAMON I SERRA. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. President de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

SALVADOR ARIAS I MANÉN. Metge. *Burgos.*

JOSEP ARMENGOU I FELIU. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Berga.*

PERE AROLAS I VERGÉS. *Barcelona.*

EDUARD ARTELLS I BOVER. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOAN ARTIGUES. Mestre de minyons. *Terrassa.*

JOSEP ATIENZA. *Barcelona.*

JAUME AYMÀ I MAYOL. Editor. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

PERE BABOT I BOIXEDA. Metge. De les Societats Catalanes de Biologia i de Geografia. *Barcelona.*

ANTONI M. BADIA I MARGARIT. Membre de la R. Acadèmia de Bones Lletres. Professor a la Universitat. Vice-President de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP M. BAIGES I SEGUÍ. *Barcelona.*

JOAN BALLESTER I CANALS. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

RAMON BARDÉS. Escriptor. *Sabadell.*

HERIBERT BARRERA. Doctor en Ciències Físiques. *Barcelona.*

MARTÍ BARRERA. *Barcelona.*

MANUEL BASSA I ARMENGOL. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP M. BATISTA I ROCA. Lector a la Universitat. *Cambridge* (Anglaterra).

LLUÍS BATLLE I PRATS. Director de l'Arxiu Municipal. *Girona.*

RAFAEL BENET. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP BENET I MORELL. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudics Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

LLEÓ BERGADÀ I GIRONA. Enginyer. *Barcelona.*

ANTONI BERGÓS I MASSÓ. Advocat. De les Societats Catalanes de Geografia, d'Estudis Històrics i d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

ALEXANDRE BLASI I BOHER. *Barcelona.*

PERE BOHIGAS. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Conservador de la Secció de Manuscrits a la Biblioteca de Catalunya. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JORDI BONET I ARMENGOL. Arquitecte. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

LLUÍS BONET I GARÍ. Arquitecte. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP BONET I MATAS. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP BORRELL I MACIÀ. Enginyer. *Barcelona.*

JAUME BOSACOMA I POU. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

PERE BOSCH I GIMPERA. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Professor a la Universitat. Membre honorari de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Mèxic.*

JOAN BOTEY. *Barcelona.*

JOSEP BOTEY. *Barcelona.*

CARME BOYÉ. Professora al Liceu Francès. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP M. BULTÓ I MARQUÈS. *Barcelona.*

RAIMON BURGUET I BOIX. Llibreter. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP M. CABANÉ. *Barcelona.*

JOAN F. CABESTANY I FONT. Llicenciat en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JUST CABOT. Escriptor. *París.*

MAX-EMANUEL CAHNER. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOAQUIM DE CAMPS I ARBOIX. Advocat. Vice-President de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

JAUME CAPDEVILA I BALLEST. *Barcelona.*

FÈLIX CAPELLA I LÓPEZ. *Barcelona.*

PERE CAPELLADES I CATALÀ. *Barcelona.*

JORDI CARBONELL. Llicenciat en Filosofia i Lletres. Secretari de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

OSVALD CARDONA I ROIG. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

DAVID CARDÚS I PASCUAL. Metge. *Barcelona.*

JOSEP CARNER. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Professor a la Universitat. *Brusselles.*

JOAQUIM CARRERAS I ARTAU. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la R. Acadèmia de Bones Lletres. Professor a la Universitat. De les Societats Catalanes d'Estudis Històrics i d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

FRANCESC CARRERAS I PADRÓS. *Barcelona.*

JOSEP M. DE CASACUBERTA. Doctor en Filosofia i Lletres. De les Societats Catalanes de Geografia i d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

SALVADOR CASANOVAS I MARTÍ. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

JOAN CASAS I SALA. Enginyer. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Manresa.*

ANTONI CASTELLS I ESCUDER. Metge. *Barcelona.*

JOAN B. CENDRÓS I CARBONELL. *Barcelona.*

LEANDRE CERVERA. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la R. Acadèmia de Medicina i Cirurgia. President de la Societat Catalana de Biologia. *Barcelona.*

MIQUEL COLL I ALENTORN. Enginyer. De les Societats Catalanes d'Estudis Històrics i d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

JOSEP COLL I BARDOLET. Pintor. *Valldemossa* (Mallorca).

GUILLEM COLOM. Llicenciat en Filosofia i Lletres. *Ciutat de Mallorca.*

JOSEP CORNUDELLA. Metge. *Barcelona.*

JOAN COROMINES. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Professor a la Universitat de Chicago. *Barcelona - Chicago.*

RAMON COSTA I GIMÉNEZ. *Barcelona.*

LLUÍS G. COT I FONT. Enginyer. *Barcelona.*
JAUME COTS I GORCHS. Advocat. *Barcelona.*
MIQUEL CRUSAFONT I PAIRÓ. Cap de la Secció de Paleontologia del Museu de Sabadell. De la Institució Catalana d'Història Natural. *Sabadell.*
JOSEP M. CRUZET I SANFELIU. Editor. *Barcelona.*
FERRAN CUITO. Enginyer. *París.*
HORTÈNSIA CURELL I SUÑOL. Llicenciada en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
MARCEL·LÍ CURELL I SUÑOL. Enginyer. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
JOSEP M. CUSTÒDIO. Impressor. *Sabadell.*
RAFAEL DALMAU I FERRERES. Editor. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
MIQUEL DOLÇ I DOLÇ. Professor a la Universitat. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *València.*
CÈSAR E. DUBLER. Professor a la Universitat de Zuric. *Barcelona - Zuric.*
FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS. Director de la Biblioteca Universitària. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA. Professor a la Universitat. *Sevilla.*
PERE ELIES I BUSQUETA. Escriptor. *Barcelona.*
ANTONI ERA. Professor a la Universitat. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Sàsser* (Sardenya).
JOAN ESCOFET I SOLER. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
FRANCESC ESTEVE I GÁLVEZ. Professor a l'Institut Laboral. *Amposta.*
ANTONI ESTEVE I SUBIRANA. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la R. Acadèmia de Farmàcia. *Barcelona.*
JOAQUIM ESTREMS. Llibreter. *Barcelona.*
LLUÍS FARAUDO DE SAINT-GERMAIN †. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la R. Acadèmia de Bones Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics.
PAU FARNÉS I FIGUERAS. *Terrassa.*
MIQUEL FERRER. Escriptor. *Mèxic.*
LLUÍS FIGUERAS-DOTTI. *Barcelona.*
ADOLF FLORENSA. Arquitecte. *Barcelona.*
JOSEP-VICENÇ FOIX. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
CARME FONT. Bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya. *Barcelona.*
FREDERIC FONT I ALZAMORA. *Mèxic.*
JAUME FONT I ANGELINA. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

PIUS FONT I QUER. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la R. Acadèmia de Ciències i Arts. De la Institució Catalana d'Història Natural. *Barcelona.*

JAUME FONTANALS. *Terrassa.*

EDUARD FONTSERÈ. President de l'Institut d'Estudis Catalans. Membre de la R. Acadèmia de Ciències i Arts. De la Societat Catalana de Geografia. *Barcelona.*

EUFEMIÀ FORT I COGUL. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

BARTOMEU FORTEZA I PINYA †. Enginyer.

XAVIER GARCIA I SOLER. Escriptor. *Vilanova i la Geltrú.*

JOSEP GARÍ I GIMENO. *Barcelona.*

GUSTAU GILI. Editor. De la Societat Catalana de Geografia. *Barcelona.*

SAMUEL GILI I GAYA. Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. *Madrid.*

JOSEP GINER I MARCH. Llicenciat en Filosofia i Lletres. *València.*

JOAQUIM GIRÓS. *Barcelona.*

ANSELMO GONZÁLEZ DEL VALLE. Ex-Professor de les Universitats de Lovaina i de Barcelona. *Grado* (Astúries).

HENRI GRÉGOIRE. Membre de l'Acadèmia Reial de Bèlgica. Professor a la Universitat. President de l'Associació Internacional d'Estudis Bizantins. *Brusselles.*

ROSALIA GUILLEUMAS. Directora de la Biblioteca Pública. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Gijón* (Astúries).

JOAN HERNÁNDEZ I MORA. Llicenciat en Filosofia i Lletres. *Maó* (Menorca).

ENRIC HERNÁNDEZ I ROIG. Llicenciat en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

M. PILAR HERP I SANMARTÍ. Bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP IGLÉSIES. Advocat. Secretari de la Societat Catalana de Geografia. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOAN INGLÈS I LLOPART. *Barcelona.*

RAMON JARDÍ I BORRÀS. Membre de la R. Acadèmia de Ciències i Arts. De la Societat Catalana de Geografia. *Barcelona.*

ANTONI JORDANA. *Barcelona.*

EDUARD JUNYENT. Director del Museu Episcopal. *Vic.*

JULI LAPORTA I GUARDIS. Advocat. *Barcelona.*

MICHEL LASCARIS. Professor a la Universitat. *Salònica* (Grècia).

PAUL LEMERLE. Professor a l'Escola d'Alts Estudis. *París.*

ROSA LEVERONI. Bibliotecària. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP LLADONOSA I PUJOL. Mestre de minyons. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Lleida.*

SIMÓ LLAUNETA. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Avinyonet de Puigventós.*

PERE LLOBERES I VIDAL. *La Bisbal.*

JOAN LLONCH I SALAS. *Sabadell.*

PERE LLORET I ORDEIX. Advocat. De les Societats Catalanes d'Estudis Històrics i d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

JOAN LLUÍS. Escriptor. *Barcelona.*

JAUME LÓPEZ I GABARRÓ. *Barcelona.*

JOAN MACIÀ I LAMARCA. *Barcelona.*

MARIÀ MANENT. Escriptor. *Barcelona.*

RICARD MARGARIT I CALVET. Enginyer. *Barcelona.*

AGUSTÍ MARÍ I GUINART. Metge. De les Societats Catalanes de Biologia i d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

CONSTANTIN MARINESCU. Professor a la Universitat de Bucarest. Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. *París.*

M. MONTSERRAT MARTÍ I BAS. Bibliotecària. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

J. ERNEST MARTÍNEZ I FERRANDO. Membre de la R. Acadèmia de Bones Lletres. Director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

VICENT MARTÍNEZ I MORELLÀ. Director de l'Arxiu Municipal. *Alacant.*

M. JOSEFA MARTORELL. Bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

LLUÍS MAS I GOMIS. *Sabadell.*

JOAN MAS I OLIVER. Doctor en Medicina. *Barcelona.*

JOSEP MASCARÓ I PASARIUS. Cartògraf. *Ciutat de Mallorca.*

FRANCESC MASCLANS I GIRVÈS. De la Institució Catalana d'Història Natural i de la Societat Catalana de Geografia. *Barcelona.*

LLUÍS MASSOT I BALAGUER. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

ENRIC MATALÍ I TIMONEDA. Secretari de «Lo Rat Penat». *València.*

MIQUEL MATEU I PLA. President de la R. Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. *Barcelona.*

PERE MIALET I RABADÀ. Escriptor. *Barcelona.*

FÈLIX MILLET I MARISTANY. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP MIQUEL I MACAYA. Escriptor. *Vic.*

MANUEL MIQUEL I PLANAS. *Barcelona.*

MANUEL MISERACHS I RIGALT. Metge. De la Societat Catalana de Biologia. *Barcelona.*

JOAQUIM MOLAS I BATLLORI. Llicenciat en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

SALVADOR MOLINS. *Barcelona.*

FRANCESC DE B. MOLL. Professor a l'Institut Ramon Llull. Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Ciutat de Mallorca.*

AGUSTÍ MONTAL. *Barcelona.*

JOAN MONTFORT I RAMBLA. *Terrassa.*

ANGEL MORELL I PUJALS. Químic. De la Institució Catalana d'Història Natural i de la Societat Catalana de Geografia. *Barcelona.*

JOSEP M. MORERA I GRAU. *Barcelona.*

ENRIC MOREU-REY. Professor a l'Institut i al Liceu Francès. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

LLORENÇ MOYÀ I GILABERT. Advocat. *Ciutat de Mallorca.*

VICENÇ MUNNÉ. Escriptor. *Tiana.*

CARLES MUÑOZ I ESPINALT. De les Societats Catalanes de Geografia, d'Estudis Històrics i d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

PELAGI NEGRE I PASTELL. Doctor en Dret. *Girona.*

RAMON NOGUER I COMET. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

MONTSERRAT NUBIOLA I CALLÍS. Llicenciada en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

FRANCESC PAGÈS I GILI. *Barcelona.*

ENRIC PANADÈS I CASANOVES. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

JOSEP PARUNELLA. De la Societat Catalana de Geografia. *Barcelona.*

JOSEP PEDREIRA I FERRANDIS. Editor. *Barcelona.*

CLIMENT PEIX. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Berga.*

MIQUEL PÉREZ I GARCIA. *Barcelona.*

JOAN PERUCHO. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

AUGUST PI I SUÑER. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Professor a la Universitat. De la Societat Catalana de Biologia. *Caracas* (Venezuela).

JOSEP M. PI I SUÑER. Professor a la Universitat. Degà del Collegi d'Advocats. *Barcelona.*

ROSSEND PICH I SALARICH. Escriptor. *Barcelona.*

LLUÍS PINELL I PONS. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOSEP M. POBLET. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

ANTONI PONS. Arxiver a l'Arxiu del Regne de Mallorca. *Ciutat de Mallorca.*

JOSEP PORTER. Editor. *Barcelona.*

JOSEP PRATDESABA. De la Societat Catalana de Geografia. *Vic.*

BASILI PUIG I AGUILAR. *Barcelona.*

JOSEP PUIG I CADAFALCH †. President de l'Institut d'Estudis Catalans. Membre de la R. Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. President honorari de la Societat Catalana d'Estudis Històrics.

PERE PUIG I QUINTANA. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

RAMON PUJOL I ALSINA. *Barcelona.*

PERE PUJOL I CASADEMONT. Editor. *Barcelona.*

PERE PUJOL I TUBAU. Director de l'Arxiu Diocesà. Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *La Seu d'Urgell.*

FREDERIC RAHOLA D'ESPONA. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*

MIQUEL RAMIS Mestre de minyons. *Petra* (Mallorca).

FRANCESC RECASENS. *Barcelona.*

MIQUEL REGÀS I ARDÈVOL. *Barcelona.*

PERE REGULL I PAGÈS. Director del Museu. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Vilafranca del Penedès.*

JOAQUIM RENART I GARCIA. Decorador. *Barcelona.*

ROBERT RENART I MERCADER. Músic. *Barcelona.*

CARLES RIBA. President de l'Institut d'Estudis Catalans. Membre honorari de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

MARIA RIERA I LLORCA. Bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

VICENÇ RIERA I LLORCA. Escriptor. *Mèxic.*

JOSEP RIGOL. Pintor. *Terrassa.*

FRANCESC D'A. RIPOLL. Advocat. *Barcelona.*

CARME RIUDOR. Professora al Liceu Francès. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

JOAN RIUS I VILA. Llibreter. *Vilanova i la Geltrú.*

JOAN B. ROCA I CABALL. Advocat. Vice-President de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

EMILI ROCA I SALVADOR. Escriptor. *Barcelona.*
ENRIC ROIG I QUEROL. *París.*
CLAUDI ROMEU. *Barcelona.*
JAUME ROSQUELLAS I ALESSAN. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
M. MERCÈ ROSSELL. Bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya. *Barcelona.*
TERESA M. ROVIRA I COMES. Bibliotecària a la Biblioteca Popular. *Esparreguera.*
JORDI RUBIÓ I BALAGUER. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la R. Acadèmia de Bones Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
NICOLAU M. RUBIÓ I TUDURÍ. Arquitecte. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
CARLES SALA I JOANET. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
JOAN SEGUÍ I FALGAR. Advocat. De la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*
OCTAVI SALTOR. Advocat. *Barcelona.*
TOMÀS SANS I QUINTANA. *Barcelona.*
JOAQUIM SANTASUSAGNA. De la Societat Catalana de Geografia. *Reus.*
LLUÍS SAYÉ. Membre de la R. Acadèmia de Medicina i Cirurgia. De la Societat Catalana de Biologia. *Barcelona.*
MERCÈ SERRA, Vídua de MIQUEL. *Barcelona.*
RAMON SERRA I JULIÀ. *La Bisbal.*
JOSEP SERRA I PUIG. Ceramista. *La Bisbal.*
ELIES SERRA I RÀFOLS. Professor a la Universitat. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *La Laguna* (Tenerife).
JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Conservador del Museu Arqueològic. President de la Societat Catalana de Geografia. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
MAURICI SERRAHIMA. Advocat. De les Societats Catalanes d'Estudis Històrics i d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials. *Barcelona.*
KENNETH M. SETTON. Professor a la Universitat de Pensilvània. *Filadèlfia* (Pensilvània, U.S.A.).
XAVIER SITJAS I MOLINS. Advocat. *Manresa.*
SANTIAGO SOBREQUÉS I VIDAL. Professor a l'Institut. *Girona.*
RAFAEL SOLANIC I BÀLIUS. Escultor. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
FERRAN SOLDEVILA. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Arxiver a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Vice-President de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*

ENRIC SOLER I GODES. Mestre de minyons. *Benifaió* (València).
FERRAN SUNYER I BALAGUER. Del Seminari Matemàtic de la Universitat. *Barcelona.*
RAMON SUNYER I CLARÀ. Argenter. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
JOAN TARRÉ. Bibliotecari a l'Institut Catòlic. *París.*
RAFAEL TASIS I MARCA. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
FRANCESC TIANA I CLAPÉS. *Sabadell.*
ESTANISLAU TOMÀS I FARELL. *Barcelona.*
RAMON TOMÀS I FARELL. *Barcelona.*
MAURICI TORRA-BALARI I LLAVALLOL. Llicenciat en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona - París.*
MARIÀ TRABAL I VILLENA. *Barcelona.*
JOSEP M. VALL I PERDIGÓ. *Barcelona.*
DOMÈNEC VALLS I TABERNER. *Barcelona.*
JOSEP VALLS I TABERNER. *Barcelona.*
LLUÍS VAQUÉ I ESPLUGAS. Mestre de minyons. *Barcelona.*
ANTONI VECIANA I OLIVÉ. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
PERE VEGUÉ I LLIGONYA. Llicenciat en Filosofia i Lletres. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
JOAQUIM VENTALLÓ. *Barcelona.*
ERNEST VENTÓS I RAVETLLA. Advocat. *Barcelona.*
JAUME VICENS I VIVES. Membre de la R. Acadèmia de Bones Lletres. Professor a la Universitat. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
BERNAT VIDAL I TOMÀS. Farmacèutic. *Santanyí* (Mallorca).
JOSEP VILÀ I CLARA. Ceramista. *La Bisbal.*
ANTONI VILA I SIRVENT. De la Societat Catalana d'Estudis Històrics. *Barcelona.*
RICARD VIÑAS I GEIS. *Barcelona.*
EUGENI XAMMAR. Escriptor. *Ginebra.*

Biblioteca Apostòlica Vaticana. *Ciutat del Vaticà.*
Biblioteca de l'Abadia de Santa Maria de Montserrat. *Montserrat.*
Biblioteca de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat. *La Laguna* (Tenerife).
Biblioteca del Convent dels PP. Caputxins. *Barcelona/Sarrià.*
Biblioteca Universitària. *Barcelona.*
The Library of Congress. *Washington.*

TAULA

Pàg.

DEDICATÒRIA 7

I. 9
1. Els documents. Estat de la qüestió 11
2. «Dramatis personae» 13
3. Nou estudi. Fra Jaume i fra Mateu 17
4. Cronologia 19
5. Criptograma 21

II. 23
6. Primera lletra al bisbe de Bolonya (29 octubre 1366). *A*) Part publicada. Desxiframent. Identificació del destinatari. El pretendent «Messias». Parentiu de la duquessa amb la reina de Nàpols. 25
7. Primera lletra al bisbe de Bolonya (29 octubre 1366). *B*) Part inèdita. Valedors de «Messias» ... 30
8. Segona lletra al bisbe de Bolonya, inèdita. Felip de Navarra. Els dos Felips de Tarent 31

III. 33
9. Tercera lletra al bisbe de Bolonya. Redacció definitiva (4 gener 1367). Presó de la duquessa. «A» i «Messias» una mateixa persona. Redacció primera, inèdita (29 desembre 1366) 35
10. Dues lletres al papa, inèdites (4 i 5 gener 1367). Identificació del pretendent. Possessions de la duquessa. Drets sobre Durazzo 39
11. Quarta lletra al bisbe de Bolonya, inèdita (5 gener 1367) 43

IV. 45
12. Cinquena lletra al bisbe de Bolonya, inèdita (6 gener 1367). El matrimoni secret 47
13. Sisena lletra al bisbe de Bolonya, inèdita. Intent de «chantage». Defeccions en el camp de la duquessa 50

V. 57
14. Lletra al bisbe de Cambray (12 juliol 1367) 59
15. Epíleg 62

VI. 63
16. Resum 65

LLISTA DE SUBSCRIPTORS 69

TAULA 83

PUBLICACIONS
DE LA SOCIETAT CATALANA
D'ESTUDIS HISTÒRICS

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Miscel·lània Puig i Cadafalch. Recull d'Estudis d'Arqueologia, d'Història de l'Art i d'Història oferts a Josep Puig i Cadafalch per la S.C.E.H. Volum I. Barcelona 1947-1951. XXIV + 392 pàgs. + 41 làms.

Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Vol. I: 1952. Barcelona [1953]. 120 pàgs.

Els orígens de la frase catalana. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1951-1952 per A. M. BADIA I MARGARIT, Professor a la Universitat. Barcelona [1954]. 16 pàgs.

La ideologia dels catalans del 1808. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1952-1953 per JOAN MERCADER, Professor adjunt a la Universitat. Barcelona [1954]. 16 pàgs.

Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Vol. II: 1953. Barcelona [1955]. 108 pàgs.

La duquessa d'Atenes i els «documents misteriosos», per LLUÍS NICOLAU D'OLWER, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona 1958. 88 pàgs.

EN PREMSA:

Miscel·lània Puig i Cadafalch. Volum II.

Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Vol. III: 1954-1955.

La pintura a Catalunya en el segle XVI. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1953-1954 per JOAN AINAUD DE LASARTE, Director dels Museus d'Art de Barcelona.

Trenta anys d'exploracions arqueològiques a Barcelona des de l'Arxiu Històric de la Ciutat. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1954-1955 per AGUSTÍ DURAN I SANPERE, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

ACABAT D'IMPRIMIR A LA IMPREMTA ALTÉS, S. L.,
DE BARCELONA, EL DIA 20 DE GENER DE 1958,
SETANTÈ ANIVERSARI DE LA NAIXENÇA DE LLUÍS
NICOLAU D'OLWER